

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Cywińskiego

Neokolonializm turystyczny jako zjawisko geograficzne i społeczne na wybranych przykładach z Indonezji

Wstęp – ocena wyboru problemu i obszaru badawczego

Przedłożona do recenzji praca doktorska dotyczy problemów tzw. „post-turystyki”. Zagadnienie to przedstawione jest z perspektywy geograficznej, choć może być interesujące zarówno dla kulturoznawców, socjologów czy etnologów. Dotychczas, w ramach przedmiotu badań geograficznych, w nuncie tym przeważały prace identyfikujące i analizujące problemy środowiska przyrodniczego, rzadziej zmiany zagospodarowania przestrzennego, wywoływane masowym i żywiołowo narastającym ruchem turystycznym. W polskiej literaturze naukowej do rzadkości należą opracowania podejmujące kwestie nierównych relacji świata turystów i świata mieszkańców, które zachodzą w destynacjach turystycznych, i które są interpretowane jako efekt zderzenia kultur, przemian społecznych, gospodarczych i przestrzennych, generowanych dominacją turystyczną. Oceniana praca podejmuje ten właśnie zakres problemowy. Tym samym oceniana praca mieści się w sferze geografii kultury i geografii humanistycznej.

Praca rozpatruje zjawisko *neokolonializmu turystycznego* w trzech zasadniczych kontekstach: ekonomicznym (gospodarczym), kulturowo-społecznym i przestrzennym. Aspekty te należy uznać za reprezentatywne do wyjaśnienia i zilustrowania badanego problemu.

Temat doktoratu i sposób jego ujęcia jest bardzo oryginalny i, do pewnego stopnia, nadal w geografii awangardowy. Przez to staje się dla czytelnika intrygujący, a studiowanie pracy, także u recenzentki, wzbudza duże oczekiwania. Autor podejmuje zagadnienia bardzo ważne i aktualne w geografii turystyki. Ze względów politycznych, społecznych, kulturowych a nawet przestrzennych i środowiskowych (kurczenie się potencjalnych „siedlisk turystycznych”) temat ma wymiar aplikacyjny, m.in. w kontekście gwałtownych, niekontrolowanych i nie w pełni zamierzonych przemian krajobrazu kulturowego, co jest szczególnie istotne w obszarach uznawanych za egzotyczne destynacje turystyczne, a takimi są w przewadze tzw. wschodzące rynki turystyczne. Podjęcie przez doktoranta zadania opisu i próby wyjaśnienia współczesnych dysfunkcji turystyki ma zatem bardzo duże znaczenie naukowo-poznawcze i praktyczne.

Jako obszar badań mgr Paweł Cywiński wybrał Indonezję. Specyfika tego państwa jest wielokrotnie złożona. Jako państwo wyspiarskie, a jednocześnie czwarte pod względem wielkości populacji na świecie, jest zdominowane przez najliczniejszą grupę wyznawców islamu. Równocześnie jako obszar wielu modnych destynacji turystycznych nacechowane jest atrakcjami rangi „must see”, często znajdującymi się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. To sprawia, że Indonezja jest wymagającym obszarem badawczym i stawia przed doktorantem trudne zadanie. Dzięki kilkukrotnym pobytom i studiom na tamtejszym Uniwersytecie, a także dzięki znajomości języka *bahasa indonesia* to ambitne zadanie mogło zostać podjęte i z powodzeniem zrealizowane. Oceniając jako właściwy dobór obszaru badawczego, należy się odnieść także do zagrożeń jakie pośrednio dla turystyki niesie samo położenie Archipelagu Malajskiego w strefie dynamicznych i często ekstremalnych zjawisk przyrodniczych, co dodatkowo tworzy (pominięty w pracy) kontekst środowiskowy. Dysfunkcje turystyki stwarzają ryzyko zniszczenia wrażliwych ekosystemów, a rozwój turystyki może być interpretowany także w kategoriach kolonizacji środowiska przyrodniczego. Ta nieszablonowość problemu badawczego i obszaru badań wywodzi się, jak pisze w „Podziękowaniach” (s.4) sam Autor, z frustracji jakiej doznał w Azji Południowo-Wschodniej, a która zapewne wynikała ze „zderzenia” wyobrażeń młodego człowieka o pięknym nieskazitelnym świecie Wysp Malajskich z brutalną dominacją bezrefleksyjnej turystyki. Te osobiste motywy poprowadziły Autora przez pogłębione studia literaturowe, w zakresie metodologii nauki, a nawet filozofii marksistowsko-leninowskiej w której poszukiwał korzeni imperializmu, do wielowątkowych badań empirycznych z zastosowaniem złożonych i zróżnicowanych technik badawczych w wybranych miejscach Indonezji.

Ocena formalna pracy

Praca liczy 219 stron, w tym 173 tekstu zasadniczego; pozostałe strony obejmują spis tabel, rycin i bibliografię oraz cztery aneksy (fotografie, spis rozmówców wywiadu pogłębionego, spis autorów przewodników książkowych po Indonezji wydanych w latach 2007-2010 oraz przykładowe skany kwestionariuszy wywiadu częściowo ustrukturyzowanego, co zajmuje łącznie strony 174-219). Praca składa się z 7 głównych rozdziałów podzielonych na podrozdziały drugiego i trzeciego rzędu. Rozczłonkowanie to wydaje się nadmierne, szczególnie tam, gdzie podrozdziały trzeciego rzędu liczą od pół do dwóch stron (np. 13-14, 80-81; 85-86; 132; 143). Poza tą uwagą struktura pracy jest poprawna. W tekście głównym zamieszczono dodatkowo 13 tabel i 7 rycin. W aneksach natomiast znalazły się fotografie (niepoprawnie numerowane jako ryciny, kolejnymi numerami tj. od 8- 29 oraz w aneksie III ryc. 30-35 - skany przykładowych kwestionariuszy wywiadów; podobnie 3 spośród 17 tabel znalazły miejsce w aneksie II). Dużo lepszym rozwiązaniem byłoby następstwo numeracji w tekście głównym a dla aneksów przyjęcie oddzielnej numeracji – szczególnie dla fotografii. W opinii recenzentki zastosowane przez Doktoranta rozwiązanie numerycznego porządkowania warstwy graficznej pracy nie jest właściwe. Jest to jednak sprawa drugorzędna i z punktu widzenia zasadniczej oceny pracy nieistotna.

Autor wykorzystał bogatą bazę źródłową w postaci naukowej literatury specjalistycznej. W bibliografii znajduje się wykaz 192 pozycji, w których zdecydowaną przewagę stanowi aktualna literatura przedmiotu badań, a także 13 specjalistycznych raportów, ze źródeł takich jak: *World Tourism Organization, United Nation Conference on*

Trade and Development, czy Indonesia investment 2018. Co ciekawe, w literaturze odnajdujemy także takie prace jak dzieła W. Lenina (*Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu* z 1917r .) oraz K. Marksa i F. Engelsa (*Dzieła wybrane* wyd. z 1981). Znalazł tu miejsce także internetowy Słownik Języka Polskiego i słownika Oxford służące wyjaśnieniu definicyjnemu m.in. słowa „egzotyka”. W przytoczonych pozycjach literatury zdecydowaną większość stanowią prace angielskojęzyczne (według obliczeń recenzentki to 117 pozycji). Wśród 75 prac w języku polskim znajdują się zarówno oryginalne prace polskich badaczy jak i tłumaczenia na język polski prac autorów zagranicznych. Wiele ważnych prac stanowiły raporty i prace badaczy indonezyjskich, niepublikowane na wolnym rynku, a powstałe na potrzeby zamawiających je wewnętrznych instytucji.

Ocena poprawności metodologicznej rozprawy

W rozdziale I „Wstęp” – Zarysowano genezę problemu, nakreślono cele pracy w podziale na cel poznawczy – zaproponowanie definicji równościowej neokolonializmu turystycznego; cel aplikacyjny – wskazanie przejawów zjawiska neokolonializmu i cel metodyczny – wskazanie technik badawczych przydatnych w badaniu opisywanego zjawiska neokolonializmu.

We „Wstępie” Autor zaznaczył, że świadomie rezygnował z postawienia hipotezy badawczej, przyjmując postępowanie oparte o badania eksploracyjne. Wyjaśnił także proces pozyskiwania danych źródłowych. W kolejnym podrozdziale Doktorant wprowadził czytelnika w orientację filozoficzno-metodologiczną badań, lokując problem naukowy w kierunkach badawczych geografii oraz wiodących paradygmatach naukowych. W kolejnych podrozdziałach „Wstępu” Doktorant opisał szczegółowo metodykę badań, w tym metodykę terenowej weryfikacji terminu *neokolonializm turystyczny* w Indonezji. Na uwagę zasługuje fakt, że Autor, stosując podejście etnograficzne, prowadził badania pilotażowe podczas pobytu w Indonezji w latach 2011-2012 oraz w zasadniczym okresie badawczym w 2015 r. Polegały one przede wszystkim na wywiadach pogłębionych, które przeprowadził z 34 rozmówcami w jedenastu oddalonych od siebie miastach (co przełożyło się 1625 minut nagrań audio i na 240 spisanych stron wywiadów). „Wstęp” kończy opis poligonów badawczych w Indonezji, które zostały racjonalnie dobrane i uzasadnione. Autor wybrał do badań miejsca istotne dla Indonezji ze względu na koncentrację ruchu turystycznego, rozpoznawalne jako cele turystyczne opisane w przewodnikach, a jednocześnie miejsca zróżnicowane pod względem funkcji turystycznych i z założenia położone w różnych jednostkach administracyjnych. Do badań wybrano Świątynię Borobudur na Jawie, Mentawai na Sumatrze, Prawirotaman na Jawie i Tanah Lot na Bali. Poligony badawcze zostały opisane pod kątem atrakcyjności turystycznej ze względu na walory, głównie kulturowo-religijne oraz dużego natężenia ruchu turystycznego.

Warstwę metodologiczną pracy należy ocenić wysoko. Autor przekonuje czytelnika o swej dojrzałości naukowej, doskonałej znajomości literatury z zakresu teorii i metodologii nauki *sensu largo* i geografii *sensu stricto*.

Ocena wartości merytorycznej pracy

W rozdziale drugim zatytułowanym „Definicja neokolonializmu turystycznego” Doktorant podał się umiejscowienia definicji neokolonializmu na tle dotychczasowego stanu badań. Wspierając się pracami wielu autorów wprowadził pojęcia takie jak „imperializm”, „kolonializm: „postkolonializm”, „post-kolonializm” oraz „pokolonializm”, wyraźnie je różnicując. Przywołał pojęcia, którymi będzie się posługiwał w dalszej części pracy takie jak m.in. „orientalizm”. Autor dogłębnie wydiskutował relacje pojęciowe kolonizacji i kolonializmu oraz neo-kolonializmu i neokolonializmu, antykolonializmu. To bardzo dojrzała część pracy, na podstawie której Doktorant wprowadził własną definicję *neokolonializmu turystycznego*. Jest to równoznaczne z realizacją pierwszego celu – poznawczego pracy.

Rozdział trzeci jest poświęcony geograficznym wymiarom neokolonializmu. Autor przedstawił różne relacje między światem mieszkańców i światem turystów. Tłumaczył neokolonializm jako zjawisko geograficzne i społeczne (jest to *de facto* drugi człon tytułu rozprawy doktorskiej), wprowadził do pracy trzy konteksty: przestrzenny, społeczno-kulturowy i gospodarczy. Jest to teoretyczna - oparta na mocnych podstawach teoretycznych część pracy.

Czwarty rozdział rozpoczyna rozdziały empiryczne, w których Doktorant wykorzystał własne wyniki badań. Szczegółowo omówił kontekst przestrzenny neokolonializmu w Indonezji. Autor wykazał jak turystyka zmieniła plany zarządzania przestrzennego dziedzictwem kulturowym w przyjętych poligonach badawczych. Przeprowadził szczegółową inwentaryzację zagospodarowania turystycznego. Osiągnięciem w tej części rozdziału czwartego jest udokumentowanie zjawiska „enklaw” czyli „baniek turystycznych”. Na zakończenie tego rozdziału Autor, przyjmując precyzyjne kryteria, określił różnice między przestrzenią dominacji turystycznej a przestrzenią kolonizacji turystycznej; stwierdzając niebezpieczne zjawisko kurczenia się przestrzeni dostępnej dla mieszkańców wskutek rozszerzania się zagospodarowania turystycznego i wzrostu natężenia ruchu turystycznego.

Piąty rozdział przedstawia neokolonializm turystyczny w kontekście społeczno-kulturowym. Jest to bardzo interesująca i twórcza część pracy. Dokumentuje doskonałą znajomość przez Doktoranta środowiska kulturowego mieszkańców Indonezji. Autor zbadał ten kontekst na wiele sposobów, m.in. na podstawie analizy specjalistycznych przewodników po Indonezji, stwierdzając dominację przewodników publikowanych przez światowe marki wydawnicze, których treść i strategia stylistyczna, jak wykazał Doktorant, utrwała stereotypy i uogólnienia o Indonezji. Ta część pracy powstała na podstawie pogłębionej analizy treści przewodników, które skonfrontowano z obowiązującymi teoriami naukowymi ugruntowanymi w geografii turystyki i socjologii turystyki. Autor wydzielił kilka podejść stosowanych przez wydawnictwa turystyczne, nazywając je: generalizacją, esencjalizacją, totalizacją, dehumanizacją, egzotyzacją i archeizacją, a następnie egzemplifikując je na wybranych poligonach badawczych. W rozdziale tym Autor odniósł się także do pojęcia komercjalizacji kultury. Zwrócił przy tym uwagę na bardzo niebezpieczne zjawisko, gdy kultura staje się towarem, a turystyka jest szczególnym rodzajem narzędzia do przekształcania kapitału kulturowego w kapitał finansowy i odwrotnie. Zjawisko to niesie kolejne dysfunkcje m.in. disneyzację krajobrazów turystycznych i ich banalizację. Swe konkluzje oparł na wynikach pogłębionych wywiadów.

Bardzo oryginalnym i twórczym naukowo podrozdziałem jest 5.4., odnoszący się do autoorientalizacji. Na podstawie opisu procesu odbijania w sobie przez społeczności lokalne prefabrykowanych oczekiwań turystów, Autor opisał efekt demonstracji. Interesujące są wyniki badań dotyczące znaczenia słowa „egzotyczny”, zarówno wśród losowo wybranych Indonezyjczyków, jak i Polaków – uczestników szkoleń z odpowiedzialnego i świadomego podróżowania. Porównanie wyników tych badań, jak również tło teoretyczne badań innych autorów, doprowadziło Doktoranta do ważnego wniosku, że Indonezyjczycy nazywając swój świat „egzotycznym” dowodzą samoorientalizacji, czyli opisują siebie i swój świat nieswoimi kategoriami stworzonymi przez świat zewnętrzny (nazwany tu hegemonom dyskursywnym). Należy zgodzić się z Autorem, że jest to jeden z dowodów na panowanie na Indonezji neokolonializmu turystycznego w wymiarze kulturowym.

W podrozdziale 5.5. Doktorant poszukiwał dowodów i przykładów tego, że turystyka deformuje strukturę społeczną poprzez podporządkowanie lub marginalizację klas i warstw społecznych. Sytuację taką stwierdził i opisał na wyspach Mentawai. Szczególne przykłady pionowego awansu społecznego w strukturze społecznej poszczególnych klanów i grup etnicznych są kolejnym potwierdzeniem neokolonializmu w wymiarze społeczno-kulturowym.

W podrozdziale 5.6 Doktorant rozważał zjawisko ruchów miejskich i kampanii antyturystycznych na przykładzie dzielnicy Prawirotan w Jogjakarta, jako sprzeciwu wobec ubytku terenów zieleni miejskiej i zasobów wodnych, czyli kurczenia się przestrzeni życiowej mieszkańców.

Równie interesujący jest kolejny podrozdział, w którym Doktorant opisał zjawisko „spotkania kultur” i wynikające z niego kolejne dysfunkcje turystyki, rozpoznawane poprzez obserwowane efekty: demonstracji, niedopuszczania i łamania norm kulturowych. Na podstawie danych z indonezyjskich raportów (*Indonesia Investment, 2018*) wykazał, że dzienny budżet przeciętnego turysty jest 30-40 razy wyższy od dziennej średniej pensji mieszkańca. Rodzi to kompleksy, poczucie bycia gorszym, dystansu i budowania relacji „my – oni” i jak pisze Doktorant do „autodyskryminacji połączonej z westernizacją”. Przeprowadzone wywiady i obserwacje pozwoliły potwierdzić, że dystans ten budowany jest także na podstawie koloru skóry. Jest to kolejnym dowodem istnienia neokolonializmu. Efekt łamania norm kulturowych został opisany na podstawie obserwacji bezpośrednich zachowań turystów, które są odbierane przez muzułmańskich mieszkańców jako negatywne. Wyszczególnione w pracy doktorskiej zachowania rujnują system wartości mieszkańców, lecz niestety, są typowe dla turystów nie tylko w Indonezji. Zatem stwierdzone w pracy Pawła Cywińskiego fakty prowadzą do wniosków o bardziej uniwersalnym charakterze.

Kolejny efekt dysfunkcji turystycznej na linii turysta – mieszkaniec, wynika z niedopuszczania lub znaczącego ograniczania dostępu mieszkańców do korzystania z atrakcji turystycznych lub udziału w wydarzeniach turystycznych. To wykluczenie wynika także bariery językowej, gdyż w przestrzeniach turystycznych język angielski jest praktycznie jedynym spotykanym w badanych obszarach. Autor stwierdził to na przykładzie reklam, szyldów, analizy kart menu, co uznał za przejaw akulturacji. Innym stwierdzonym przejawem niedopuszczenia jest przekształcanie inkluzywnych miejsc sakralnych w ekskluzywne atrakcje turystyczne i np. konieczność kupowania biletów wstępu przez buddystów do świątyni Borobudur, która do niedawna była miejscem ich codziennych rytuałów i medytacji.

Niepokojące zjawisko rozdzielania przestrzeni turystycznej zagranicznych i krajowych turystów, zdaniem Doktoranta, może z czasem wywołać opisany już wcześniej efekt demonstracji, a w połączeniu z formalnym wspieraniem dominującej części muzułmańskiej Indonezyjczyków potęguje to wewnętrzne zjawisko wykluczania buddyjskiej mniejszości religijnej. Doktorant pokusił się w tym miejscu o pogłębiony komentarz dotyczący idei materialnego dziedzictwa kulturowego o uniwersalnych wartościach. Na podstawie opisanego przypadku unikatowej świątyni Borobudur, w wyniku remontu i utworzenia przestrzeni muzealnej i parku tematycznego oraz wskutek wykreowania międzynarodowej atrakcji turystycznej Autor wyjaśnia mechanizm zniszczenia żywego dziedzictwa kulturowego i zatracenia warstwy *sacrum* i *genius loci*.

Religijne aspekty neokolonializmu były kontynuowane przez Doktoranta w dalszych podrozdziałach piątej części pracy. Autor odniósł się do znaczenia religii w kulturze. Przyjmując początkowo bardzo ogólną i szeroką perspektywę skupił uwagę na islamie i wynikach badań prowadzonych w wybranych destynacjach turystycznych w okresie ramadanu. Autor stwierdził, że w badanej przestrzeni turystycznej Prawirotaman ramadan nie zmienił rytmu funkcjonowania (głównie restauracji), co uznał za przejaw marginalizacji znaczenia święta religijnego przez turystykę.

Innym opisanym przykładem wpływu turystyki na sferę religijną jest wytworzona narracja muzealna w świątyni Borobudur. W wyniku obserwacji uczestniczącej Doktorant wykazał, że dominują w niej dwie fabuły: historia renowacji świątyni i zasług UNESCO jako głównego donatora odbudowy oraz historia indonezyjskiego żeglarstwa i handlu korzeniami na „szlaku cynamonowym” jako próba budowania indonezyjskiej tożsamości narodowej. W ten sposób Autor wykazał, że w wyniku wybiórczej narracji muzealnej w tej największej na świecie buddyjskiej świątyni, doszło do zmarginalizowania znaczenia funkcji religijnej i zawłaszczenia przez turystów przestrzeni *sacrum*, która była respektowana przez buddyjskich pielgrzymów przez wieki.

Ostatni kontekst neokolonializmu – gospodarczy - został poruszony przez Doktoranta w rozdziale szóstym. Analizując ciąg powiązanych zależności gospodarczych z podziałem na centrum, semiperyferie i peryferie, Autor na wybranych przykładach wykazał kanały wycieku pieniędzy z gospodarki przeznaczenia. Stwierdził, że w Mantawai, Borobudur i Tnanah Lot najbardziej dochodowe hotele o najwyższym standardzie i kategoryzacji należą do inwestorów lub operatów spoza obszarów recepcji turystycznej, w tym wielkich amerykańskich grup kapitałowych. Doktorant przanalizował także prawo podatkowe i stwierdził, że jego zapisy dyskryminują lokalne władze i mieszkańców z uwagi na preferencje podatkowe dla inwestorów zagranicznych oraz firm surfingowych. Oceniał, że rozwój turystyki nie przyczynia się do wzrostu dochodów lokalnych. Inne stwierdzone przez Doktoranta kanały wypływu środków finansowych - pracownicy sektora turystycznego, pochodzący z innych regionów oraz import towarów spoza miejsca lokalnej recepcji turystycznej (przemysł pamiątkarski, alkohol, używki itp.) - także potęgowały te rozbieżności.

Kolejnym przykładem neokolonializmu w aspekcie gospodarczym poruszonym przez Doktoranta był efekt powiązania. Autor rozważył rezultat monokultury turystycznej w kontekście bezpośredniego i pośredniego powiązania gospodarki wyłącznie z turystyką. Przeanalizował uzależnienie gospodarki od popytu turystycznego oraz od konkretnych obszarów wysyłających turystów. Analizę tę przeprowadził na szerokim tle innych obszarów

świata, w których doszło do załamania rynków turystycznych ze względu m.in. na światowy kryzys gospodarczy, zagrożenia terrorystyczne, ekstremalne zjawiska przyrodnicze, itp. Na podstawie wyników z raportów gospodarczych w Indonezji Doktorant stwierdził, że w Indonezji nie występuje zjawisko neokolonializmu w aspekcie gospodarczym, gdyż nie nastąpiło uzależnienie gospodarki Indonezji od turystyki. Jednak w poszczególnych jednostkach administracyjnych obserwował zjawisko monokultury turystycznej, i z tego powodu zbadał efekt powiązania w poszczególnych poligonach badawczych. Na tej podstawie stwierdził, iż istnieje tam neokolonializm turystyczny w aspekcie gospodarczym, który przejawia się w różnych fazach. Analizy i obserwacje szczegółowe pozwoliły Doktorantowi na przewidywanie, iż zjawisko to będzie się pogłębiać i będzie oparte z jednej strony na rodzinnym monopolu, a z drugiej strony zostanie zdominowane przez globalne marki hotelowe.

W „Podsumowaniu” Autor odniósł się do postawionych celów pracy i dokonał pozytywnej samooceny ich zrealizowania i tym samym nie dał recenzentce szansy na samodzielne sformułowanie takiej weryfikacji i ewaluacji. Pozostaje zatem, za Doktorantem (jednak niezależnie) stwierdzić, że cele pracy zostały osiągnięte. Wnioski końcowe zawierają powtórzenie definicji – która odpowiada na cel poznawczy, a cel aplikacyjny pozwolił potwierdzić istnienie zjawiska neokolonializmu we wszystkich czterech wybranych poligonach badawczych. W tabeli zestawiono stwierdzone przejawy tego zjawiska w poszczególnych obszarach i odniesiono do numeracji rozdziałów, w których temat ten jest rozstrzygany.

W trakcie badań przetestowano 13 technik zbierania danych, które po zastosowaniu etnograficznej zasady triangulacji pozwoliły wykazać istnienie lub brak neokolonializmu w przyjętych kontekstach, które przejrzyste zebrano w tabeli 13. W pracy omówiono aż 15 różnych zagadnień, które świadczą o badanym zjawisku. W uwagach końcowych, które raczej są dyskusją otrzymanych wyników, Doktorat nakreślił perspektywy badawcze. Tym samym nie zamknął problemu naukowego lecz uznał, że otrzymane wyniki, wprawdzie wyczerpują postawione cele, ale mogą być do pewnego stopnia „wejściowe” dla studiów porównawczych w przyszłości. Stawia interesujące pytania, przekonując recenzenta, że jest badaczem świadomym roli uzyskanych wyników i możliwości ich multiplikowania na sąsiednie aspekty i obszary badawcze. W pytaniach tych wskazał m.in. na możliwość korelowania uzyskanych wyników z sezonowością ruchu turystycznego, na badanie zjawiska w innych poligonach badawczych i za pomocą odmiennych technik badawczych; szczegółowego zbadania wewnętrznych relacji społecznych (co jest zadaniem już bardziej z zakresu socjologii) i zbadania, bez wątplenia najbardziej intrygującego problemu, na ile opisane zjawisko jest uniwersalne i występuje w innych obszarach świata. Doktorant otwiera tym samym drogi dla innych badaczy - m.in. filozofów - stawiając pytania o etyczną stronę stwierdzonych procesów. Zauważa problemy neokolonializmu w odniesieniu do turystyki zrównoważonej, która, jak się powszechnie sądzi, jest alternatywą a wręcz silną opozycją dla post-turystyki.

Zakończenie

Osiągnięcie mgr. Pawła Cywińskiego może stać się częścią światowej naukowej dyskusji o problemach w skali regionalnej i globalnej jakie niesie post-turystyka i jej liczne dysfunkcje. Tym samym należy oczekiwać, że w formie opublikowanej monografii lub cyklu artykułów oceniana praca doktorska wejdzie do obiegu międzynarodowego.

Przedłożony do oceny temat został zaplanowany, rozwiązany, wyczerpany i zaprezentowany w sposób bardzo obrazowy. Zastosowane techniki pomiaru są rzadkie w geografii, a ich przypomnienie i przetestowanie niesie dodatkowo niezaprzeczalny walor metodyczny. Podjęty problem jest bardzo nośny naukowo i otwiera dalsze perspektywy badań. Może być doskonałą platformą porównawczą do studiów w innym obszarze świata, który podlega analogicznym procesom i do zbadania powszechności stwierdzonych prawidłowości lub wykorzystany w kolejnym okresie czasu do zbadania dynamiki i tempa rozlewania się zjawiska neokolonializmu turystycznego.

Problem neokolonializmu przedstawiony został twórczo, śmiało i z rozmachem badawczym. Świadczy o samodzielności autora, dojrzałości a także wrażliwości na losy kultur lokalnych, które są odbiorcami skutków dysfunkcji turystycznych.

Praca, choć jest zdecydowanie ulokowana w geografii, może być i zapewne będzie, ważna dla ekonomistów, socjologów, etnologów, socjologów; ma bowiem wymiar interdyscyplinarny.

Przedłożoną do oceny pracy cechuje piękny język, co w pracach naukowych badaczy młodego pokolenia zdarza się coraz rzadziej. Drobne uchybienia stylistyczne będą zapewne zlikwidowane na etapie korekty w przygotowywaniu materiału do druku.

Praca jest metodologicznie bogata, ugruntowana w teorii nauki, co świadczy o pogłębionych studiach filozoficzno-metodologicznych, których przeprowadzenie powinno być, w moim przekonaniu, domeną osoby ze stopniem doktora. Doktorant wykazał się znajomością bogatej literatury międzynarodowej. Ponadto jest on autorem 6 cytowanych w manuskrypcie artykułów publikowanych w latach 2013-2106. Wszystko to przekonuje o tym, że mgr Paweł Cywiński osiągnął wymaganą **dojrzałość intelektualną**, a praca doktorska i pozostały dorobek naukowy jest w **pełni wystarczający** aby ubiegać się o **pozytywne sfinalizowanie procesu doktoryzowania**. Wobec mojej **wysokiej oceny** przedłożonej pracy **stawiam wniosek o dopuszczenia mgr. Pawła Cywińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego**.

Jednocześnie wnioskuję do Wysokiej Rady Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego o wyróżnienie niniejszej rozprawy mgr. Pawła Cywińskiego za: **oryginalność, ważność, aktualność i interdyscyplinarność podjętego problemu badawczego, kompleksowy sposób jego rozwiązania oraz za otwarcie nowych perspektyw badawczych w geografii turystyki**.

